

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט
על הפרשה

גיליון ש"ט, פר' עקב תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

האם חייב לפצות פועל גוי כשחזר בו משכירותו

בשכירות פועלים הוא וודאי, בברי הזיקא חייב גם על גרמא של מניעת רווח. במחנה אפרים (גזילה סימן יא) כתב ליישב בדרך אחרת, וחילק שהפטור במניעת רווח הוא רק במונע רווח היוצא מממון וכמבטל כיסו של חבירו, אבל מניעת רווח של אדם שלא יוכל לעבוד ולהרוויח חייב, וכמו שמצאנו באדם שהזיק אדם שחייב על מניעת הרווח מדין שבת. וכן כתב בקצות החושן (סימן שלג סק"ב), אמנם שוב הקשה הקצות שהרי דעת הרמ"ה שאין חיוב 'שבת' באופן שמזיק בגרמי. ועוד הביא

חייב בעל הבית לשלם להם את שכרם כפועל בטל. [ראה 'מכתלי בית הדין' (חלק א סימן מז, חלק ב סימן מט, חלק ג סימן מו) שהארכנו בגדרי וטעם הדין].

ובטעם הדבר מצאנו כמה שיטות בפוסקים, ועיקרי הדברים הם: לדעת התוספות (בבא מציעא עו: ד"ה אין) והרא"ש (בבא מציעא פרק ו סימן ב) הגם שלא הזיק ממון חבירו בידו, חיובו הוא מדינא דגרמי, שלהלכה (סימן שפו סעיף א) דנים דין גרמי ומחייבים בו. אמנם כבר תמחו הראשונים והאחרונים מפני

מה חייב בעל הבית בגרימת נזק של מניעת רווח, והרי שנינו בירושלמי (ב"מ פרק ט הלכה ג) שהמבטל כיסו של חברו פטור.

ואכן ראשונים רבים (ב"מ עו: רמב"ן רבי אשר מלוגיל מאירי ריטב"א תוס' רא"ש ר"ן, ועוד) לא ביארו משום דינא דגרמי, אלא שכשם שהפועל חייב לשלם לבעל הבית באופן בו הוא זה שחוזר בו וגורם נזק של דבר האבד לבעל הבית, כך גם בעל הבית החוזר בו וגורם נזק לפועל חייב לשלם. ולפי טעמם הוא

דין מיוחד בשכירות פועלים שחייבים על 'דבר האבד', ואילו בכל אופן אחר המזיק בגרמי ורק מונע רווח בשב ועל תעשה אינו חייב לשלם. הריטב"א (ב"מ עג:) מבאר בשם רבו שבשכירות פועלים חייבים לשלם על נזקי גרמי של מניעת רווח בשב ואל תעשה, מחמת ששני הצדדים מכניסים את עצמם לספק הפסד, והם סומכים זה על זה שלא יחזרו בהם ושלא יחזרו ישלמו את הנזקים, ובאותה ההנאה שיש להם שהם סומכים זה על זה חלה התחייבותם לשלם. וכעין זה כתב המרדכי (ב"ק סימן קטו, ומקור הדברים שיטת רבינו אפרים שנדפסו בקובץ אהל ישעיהו בבא קמא) שהחייב בשכירות פועלים משום שאדם יכול להתחייב לשלם נזקי גרמא גם בלי קנין, והביא ראיות רבות לדבר. ובדעת התוספות (ב"מ עו: ד"ה אין) והרא"ש (שם סימן ב) שהחייב מצד דינא דגרמי, ביאר בפלפולא חריפתא (שם סק"ד) כי מחמת שהנזק

אליעזר בן-צבי, בעל בית עשיר מירושלים העתיקה, היה זקוק בדחיפות לעבודות שיפוץ נרחבות בחצר הפנימית של ביתו הישן. החצר, שנבנתה בימי השלטון העות'מאני, הייתה זקוקה לריצוף מחדש ולתיקון קירות האבן הירושלמית העתיקה. העבודה דרשה מומחיות מיוחדת בעבודות אבן. אליעזר יצר קשר עם יאנוש, פועל בנייה מנוסה בן 45, הידוע בשכונה כמומחה לעבודות שיקום של מבנים עתיקים. יאנוש עבד במשך שנים רבות על פרויקטים דומים, והיה ידוע כאדם אמין ומקצועי.

בערב הקודם לתחילת העבודה, אליעזר הזמין את יאנוש לביתו, והם הגיעו להסכם מפורט: יאנוש יעבוד ששה ימים בשבוע, מהשעה שש בבוקר עד הערב, תמורת שכר של 4,000 שקל. העבודה אמורה הייתה להתחיל למחרת בבוקר. יאנוש דחה הצעות עבודה אחרות לאותו שבוע, כולל פרויקט משתלם במודיעין עילית, כדי להיות פנוי עבור העבודה אצל אליעזר.

אולם בבוקר יום ראשון, בשעה חמש וחצי, עוד לפני שיאנוש הגיע לעבודה, התקשר אליעזר ואמר לו: "יאנוש, אני מצטער, אבל החלטתי לבטל את הפרויקט מכמה סיבות. אתה משוחרר מההתחייבות."

יאנוש הופתע מאוד ואמר לאליעזר: "אבל אני כבר ביטלתי עבודות אחרות בשבילך! עכשיו אני לא יכול למצוא עבודה אחרת לשבוע הזה, כי כל הקבלנים כבר סגרו את התוכניות שלהם. אני אאבד את כל השכר של השבוע!" משכך, פנה אליעזר לברר האם הוא מחויב לשלם לגוי פיצוי על הנזק הכלכלי שנגרם לו עקב הביטול הפתאומי של העבודה, למרות שהעבודה עצמה טרם החלה?

תשובה

חוזר בו בפועל ישראל

הנה בפועל ישראל ששכרו בעל הבית ובא לחזור בו, קיימא לן (סימן שלג סעיף ב) שבעל הבית ששכר פועלים ובאותה שעה ששכרם היו יכולים להתקבל לעבודה במקום אחר אלמלא שכרם הוא, ועתה אינם מתקבלים כלל לעבודה,

נמצאנו למדים שדינו של אדם שהזיק
גוי תלוי במחלוקת הפוסקים אם חייב
לשלם לו על נזקו, ממילא כל שהישראל
מוחזק בממונו אי אפשר לחייבו. לפי
זה, להשיטה הסוברת שכשחזר בעל
הבית משכירות הפועל חייב לשלם
מדין גרמי, הרי זה בכלל נזקי אדם
שתלוי במחלוקת זו ואי אפשר לחייבו

משו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג סימן תתכא) שכתב בפירוש שאין חיוב גרמי על מניעת רווח בלבד, וכתב שלכן לשון השו"ע בטעם החיוב מצד שמניעת רווח הוא 'דבר האבד', והיינו כמו שנתבאר שיטת כמה ראשונים בטעם החיוב בשכירות פועלים משום דהוי 'דבר האבד'. בנתיבות המשפט (סימן שלג ס"ק ג) כתב שאין לחייב בשכירות פועלים מדין גרמי, שהרי במוכר סחורה וחזר בו הלוקח ועכשיו שוב אין קונים ממנו, אף שהפסיד הסוחר על ידי זה, מכל מקום החוזר פטור, ומוכח שאין חיוב גרמי בכי האי גוונא, ובהכרח צריך לומר שתקנת חכמים היא בפועל. ואף שהתוספות כתבו שחיובו הוא לדעת רבי מאיר שדן דינא דגרמי, ומשמע מדבריהם שהוא דין גמור, אי אפשר לומר ככוונתם שדין גמור הוא וכמו שמצאנו חיוב מדין 'שבת', שהרי בכל שבת כאשר אוזחז בפועל והכניסו לחדר ונעל בפניו את הדלת שחייב

לשלם לו על מה שהיה בטל ממלאכתו, ודאי שאם נועל את הדלת בפניו לחצי יום, שאינו חייב לשלם לו על חצי יום השני אף שעתה אינו מוצא להשתכר בו, ואינו משלם לו רק על הזמן שסגר, ואילו בפועל שהשכיר עצמו ואחר כך חזר בו בעל הבית הרי הוא חייב לשלם לו על כל היום. הרי לנו שיטת הנתיבות בדעת התוספות והרא"ש, שחייב זה כשגרם לחברו להתבטל ממלאכתו שחייב לשלם, אינו מדין גרמי ושבת, אלא מטעם תקנת חכמים שתיקנו לגבי פועל. וכן מפורשת דעת הריטב"א (מהדורא קמא, קידושין מז: ד"ה הא דרב הונא).

וגם בדעת הראשונים שכתבו שהחייב משום 'דבר האבד', אפשר לבאר להנתיבות שחייב 'דבר האבד' הוא משום דין או תקנה מיוחדת לחייב בשכירות פועלים על דבר האבד לבעל

ואמנם כך כתב בערך שי (סימן רנט סעיף ז), שכל מה שתקנו חכמים שהפועל נקנה בתחילת מלאכה לבעל הבית ואין בעל הבית יכול לחזור בו, וזה דוקא בפועל ישראל, אולם בפועל גוי לא תקנו לו כן כדי שלא לגרוע מכוחו של הישראל שלא יוכל לחזור בו. וכן מצאנו באמרי בינה (קניינים סימן טו) אודות תקנות שתקנו חכמים, דתקנתא לגוי לא עבדינן

הבית או לפועלים, שהרי אין החייב משום דינא דגרמי, כי אין חיוב גרמי במניעת רווח וכנזכר.

בפועל גוי

לפי זה, יש לברר את הדין אצל פועל גוי, האם גם לגביו נאמר הדין שבעל הבית חייב לשלם לו, כי לפי השיטה שחייבו של בעל הבית הוא מצד תקנת חכמים, יתכן שלא תקנו חכמים תקנתם בגוי.

ואמנם כך כתב בערך שי (סימן רנט סעיף ז), שכל מה שתקנו חכמים שהפועל נקנה בתחילת מלאכה לבעל הבית ואין בעל הבית יכול לחזור בו, וזה דוקא בפועל ישראל, אולם בפועל גוי לא תקנו לו כן כדי שלא לגרוע מכוחו של הישראל שלא יוכל לחזור בו. וכן מצאנו באמרי בינה (קניינים סימן טו) אודות תקנות שתקנו חכמים, דתקנתא לגוי לא עבדינן.

אמנם לפי הסוברים שחייב מדין מזיק בגרמי, יש לעיין האם חייב בעל הבית לשלם לפועל הגוי על היזק של גרמי, שגרם לו נזק שלא השכיר עצמו ולא השתכר באותו היום. הזיק ממונו לגוי

על שור של ישראל שהזיק שור של גוי, קיימא לן (חושן משפט סימן תו סעיף א) שהישראל פטור. מקור הדין מבואר בגמרא (בבא קמא לז: או מפני שכתוב 'כי יגוף שור איש את שור רעהו' (שמות כא לה) והגוי אינו בכלל רעהו, או מפני שכתוב 'עמד וימודד ארץ ראה ויתר גויים' (חבקוק ג ו) שדורשים (שם לח). שעמד והתיר ממונו הגוי לישראל.

אמנם יש לדון בישראל עצמו שהזיק את הגוי ולא על ידי ממונו, האם גם בזה יהיה פטור

מלשלם מדין 'רעהו' או מ'עמד וימודד ארץ'.

השבה בגזל הגוי

על גזל הגוי מובא בגמרא (בבא קמא קיג:): שזה שאסור לגזול אינו מדין 'לא תגזול' (ויקרא יט יג) הנאמר בגזל מישראל, אלא ממה שכתוב 'ואכלת את כל העמים' (דברים ז טז). וכתב בנתיבות המשפט (סימן שמח סק"א) שלפי שלא למדנו את איסור הגזל מ'לא תגזול', לכן על אף שאסור לגזול את הגוי, מכל מקום אין חובת השבה אם עברו וגזלוהו. שהרי גם בישראל אילו לא היה כתוב בו מצות עשה של 'השיב את הגזילה' (ויקרא כג) היינו אומרים שאף שעבר על לאו של 'לא תגנובו' מכל מקום האיסור שעשה עשה ובהשבה אינו חייב, אלא שבישראל אמרה תורה שהלאו ניתק לעשה של 'השיב את הגזילה', מה שאין בגוי שלא מצאנו חיוב השבה אלא משום קידוש השם, וכמו שכתב רמ"א (אבן העזר סימן כח סעיף א) שחייב להחזיר לגוי משום קידוש השם.

מחלוקת הפוסקים הזיק לגוי

ומעתה באנו לדון, האם אחד שהזיק את הגוי חייב לשלם לו, או אולי אפילו שלכתחילה אסור להזיק לגוי בדיעבד דינו כגזל לאחר מעשה שאין חיוב להשיב לו.

בחוות דעת (סימן קסט ס"ק יד) כתב שהמזיק לגוי דנים אותו כמו בישראל והוא חייב לשלם לו. וכן כתב בחזון איש (בבא קמא סימן י ס"ק יד) שדווקא שור של ישראל שנגח שור של גוי פטור אבל אדם שהזיק ממונו של גוי חייב. והוכיח כן מתשובת הרא"ש (כלל קה סימן ה) מאחד שרכב על הסוס והזיק סוס של גוי שהיה מושאל ביד ישראל, שחייבו הרא"ש לשלם כפי שווי הנזק, אבל אינו חייב לשלם מה שהעליל עליו הגוי לתבוע יותר מהמזיק, וכך גם נפסק להלכה (סימן שעח סעיף ט), ואם המזיק לגוי היה פטור, הרי כל התביעה של הגוי מהשואל היא עלילה, והיה לרא"ש לפסוק שגם הישראל המזיק פטור, וגם השואל פטור מן הדין כלפי הגוי.

החזון איש שם בסוף דבריו כתב שאמנם גם אם יש עליו חיוב מצד אדם המזיק, מכל מקום לא גרע מכל חוב שישראל חייב לגוי, שלהלכה (סימן שמח סעיף ב) יכול להפקיע הלוואתו. אמנם במשך חכמה (ויקרא פרק כד פסוק יח) כתב שהפקעת הלוואתו שפטור שייכת רק בחוב הנעשה מחמת הלוואה, ולא בחוב שנעשה מחמת נזק וכדומה.

והנה בגמרא (פסחים ה:): מבואר

שישראל שיש בידו פיקדון חמץ של גוי חייב לבערו קודם הפסח, שכיון שמוטל עליו אחריות על הממון הרי הוא שלו, וחייב לבערו. והקשו האחרונים שהרי אין דין שומרים לישראל שהופקד אצלו ממון הגוי. ובחק יעקב (או"ח סימן תמ ס"ק א), שאגת אריה (סימן פח) ושו"ע הרב (סימן תמ קונטרס אחרון ס"ק ז) יישבו לפי דעת הרמב"ם שגם באופן שאין דין שומרים, אם פשע בפיקדון חייב מדין אדם המזיק. ומבואר מדבריהם שיש חיוב מזיק באדם שהזיק לגוי. אמנם במנחת חינוך (מצוה נז אות ו) תמה על דבריהם שבוודאי המזיק לממון גוי פטור מתשלומים, וכשם שאין חיוב מזיק בהקדש. וכן כתב החתם סופר (פסחים ה: ד"ה יכול). [וכן כתב עוד במנחת חינוך (מצוה יא אות ז) ובקומץ מנחה (הובאו דבריו שם) שכל החיוב שלא להזיק לישראל מדין השבת אבדה, והרי אין ישראל חייב בהשבת ממון הגוי].

והמנחת חינוך והחתם סופר הביאו ראיה ממה שכתבו התוספות (בבא קמא ז. ד"ה שור רעהו) על מזיק הקדש שהוא פטור, ולמדו זאת ממה ששינו במשנה (שם ט:): שנכסים המיוחדים פטורים עליהם, ונתבאר בגמרא (שם יג:): דהיינו למעט שור של הקדש, וביארו התוספות שהוא הדין באדם המזיק. והרי באותה משנה שינו גם נכסים שהם של בני ברית דהיינו למעט נכסי גוי, ולדעת התוספות שהמשנה מדברת לא רק בנזקי שור אלא אף בנזקי אדם, מבואר שאדם המזיק גוי פטור.

נמצאנו למדים שדינו של אדם שהזיק גוי תלוי במחלוקת הפוסקים אם חייב לשלם לו על נזק, ממילא כל שהישראל מוחזק בממונו אי אפשר לחייבו. לפי זה, להשיטה הסוברת שכשחזר בעל הבית משכירות הפועל חייב לשלם מדין גרמי, הרי זה בכלל נזקי אדם שתלוי במחלוקת זו ואי אפשר לחייבו.

ויש להוסיף עוד, כי שינו במשנה (בבא קמא פז). שהחובל בעבד כנעני של חברו חייב בארבעה דברים, ומשמע שדברים אלו נאמרו דוקא בעבד כנעני, שדינו כישראל וחייב במצוות כאשה, אבל אם חבל בגוי גמור, אינו חייב בארבעה דברים, שאם לא כן מניין לנו לחשוב שהחובל בעבד כנעני לא יתחייב בארבעה דברים. ואם כן אפילו אם המזיק לגוי חייב, היינו רק בחיובי 'נזק' אך לא בחיוב 'שבת', ואם כן לדעת המחנה אפרים (הר"ד לעיל) שהחייב של בעל הבית ששכר את הפועלים וביטל את השכירות מדין 'שבת', בעל הבית שביטל שכירות פועלים גויים אינו חייב, שהרי אין חיוב ארבעה דברים בגוי.

מסקנת ההלכה

העולה לדינא, שבדיעבד אין אפשרות לכפות על אליעזר לשלם לפועל הגוי על מה שהזיקו, אם מצד שלא תקנו תקנת חכמים בגוי, ואם מצד שהחייב הוא מדינא דגרמי או מדין שבת, ואי אפשר לחייבו לשלם לגוי.

